

Omdat het nog niet overal vrede is...

- Schoolkinderen staan stil bij oorlogsmonumenten -

Henny van Dolder-de Wit

De herdenkingsplechtigheden van begin mei 2001 liggen al weer enige tijd achter ons. Omdat er rond die tijd geen Tidinge verschijnt en herdenken in feite niet aan tijd is gebonden, wordt in dit nummer iets verteld over Goudse scholen die een monument hebben geadopteerd, dat herinnert aan de Tweede Wereldoorlog. Bovendien wordt de kennis over deze monumenten en de reden waarom zij zijn opgericht weer eens opgefrist. Het initiatief om scholen aan te sporen een monument te adopteren wat herinnert aan de Tweede Wereldoorlog, komt van de Stichting Februari 1941. Zij dankt haar naam aan de Februaristaking in het eerste oorlogsjaar, als protest tegen de deportatie van onze Joodse landgenoten. Het doel wat de Stichting voor ogen stond was niet dat scholen voor het onderhoud van de monumenten zorg zouden dragen, maar om er bij stil te staan waarom ze zijn opgericht: een herinnering aan gedwongen deportatie en moedig verzet. In Gouda werd dertien jaar geleden door vier scholen aan deze oproep gehoor gegeven. Uniqema richtte een Fonds op, waaruit scholen per jaar f 300,- voor dit doel ontvangen. Over twee jaar wordt deze bijdrage stopgezet, de scholen zullen dan proberen de traditie op eigen kracht voort te zetten. Hopelijk meldt zich een andere sponsor, zodat het ook in de toekomst mogelijk blijft deze zinvolle traditie voort te zetten.

Verzamelen in de Sint-Janskerk

Op woensdag 25 april 2001 komen om negen uur in de ochtend circa 120 kinderen, allen leerlingen uit groep 8, naar de Sint-Jan en nemen plaats in het koorgedeelte van de kerk. Zij vertegenwoordigen de RK basisschool ABC (lokatie St. Aloysius), de Casimir-school, De Plaswijckschool en De Tandem. Na een welkomstwoord door de heer G.J. Koppenaal, directeur van de Plaswijckschool, vertelt de heer Hans Herstel, die als vrijwilliger actief is bij het Verzetsmuseum, over zijn persoonlijke herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. Hij constateert dat er van de goede voornemens na de Bevrijding

op 5 mei 1945 weinig terecht is gekomen. Op een muur ergens in de stad stond toen met witte kalk geschreven: 'Dit mag nooit meer gebeuren!' Hij spoort de kinderen aan respect te hebben voor de medemens, waar dan ook, zo kunnen zij helpen de vrede te bevorderen. Hij wenst de kinderen toe dat er eens een tijd aanbreekt, dat zij met de landkaart in de hand kunnen aanwijzen dat er in alle landen vrede is.

Het is nu de beurt aan de kinderen om enkele gedichten voor te lezen, waarvan de

De bloemstukken worden bij binnenkomst in een rij op de tafel gelegd.
Foto: Wim Scholten.

inhoud voor zichzelf spreekt, zoals dat van Sakir, getiteld 'Oorlog':

*'Ik zou willen dat het vrede is
Maar ik heb het helemaal mis.
Het is nu mei.
Hier en daar wordt geroepen: laat de Joden vrij.
Mensen kunnen niet hardop praten
Alle mensen lopen bang in de straten.
Het is vrede, iedereen is weer vrij
En iedereen is weer blij.'*

Een van de gedichten uit het programmaboekje van die dag luidt: 'Geschiedenis'

*'Geschiedenis over de oorlog
Over die vreselijke oorlog
Waarom die vreselijke oorlog?
Omdat Hitler dacht dat hij de wereld kon veroveren
En roeide bijna alle joden uit
Veel zijn ook onder gedoken
Wat een enge man.'*

Behalve veel gedichten bevat het boekje ook interviews met oma's die de oorlog bewust hebben meegemaakt en korte stukjes door de kinderen zelf geschreven. Stephan van de Beek schrijft:

'Als ik moest onderduiken dan nam ik mee:
- mijn gameboy om nog iets te kunnen doen
- mijn hamster, anders zou hij dood gaan
- kleding om aan te trekken
- geld voor later.'

Op weg naar het monument: de Casimirschool

Nadat de kinderen twee coupletten van het Wilhelmus hebben gezongen, nemen de leerlingen het bloemstuk van de tafel en begeven zich op weg naar 'hun' monument. De kinderen van de Casimirschool hoeven niet ver te lopen: zij leggen hun bloemen bij het Joodse Poortje in het Raoul Wallenbergplantsoen aan de Jeruzalemstraat. Dit vormde oorspronkelijk de ingang van de Joodse begraafplaats aan de Boeiekade. Na de ruiming van de dodenakker in maart 1976¹ werd besloten de toegangspoort een plaats te geven aan dit plantsoen, dat is vernoemd naar de Zweedse diplomaat, die in de oorlog talrijke Joden uit Hongarije hielp ontsnappen. Het werd in 1980 onthuld door mevrouw S.R. Meijer-Teixeira de Mattos, voormalig directrice van het Joods Israëlich Tehuis voor bejaarde mannen en vrouwen aan de Oosthaven 31 (gebouw De Haven), dat in 1894 in gebruik werd genomen. In april 1943 werden de directrice, alle bewoners (op een honderdjarige zieke man na) en het personeel met de overige in Gouda wonende Joden van hieruit in vrachtauto's naar het station gebracht. Vandaar werden zij per trein naar Westerbork vervoerd met eindbestemming Auschwitz. Alleen mevrouw Meijer overleefde de concentratiekampen.

Op het Poortje staat een Hebreeuwse tekst te lezen die vertaald luidt: 'Die geboren wor-

*Welkomstwoord door de heer G.J. Koppenaar.
Foto: Wim Scholten.*

De heer Hans Herstel haalt herinneringen op aan de Tweede Wereldoorlog. Foto: Wim Scholten.

den moeten sterven, de doden herleven'. Boven het Poortje staat onder de Davidsster een tekst uit het bijbelboek Klaagliederen van Jeremia, hoofdstuk 1 vers 12: 'Gij allen die voorbijgaat, aanschouwt toch en ziet of er een smart is gelijk aan de smart die mij getroffen heeft' 1940-1945.

Op de binnenplaats van gebouw De Haven staat als enig aandenken aan de vroegere bestemming het 'metaheerhuisje'. Van daar uit werden de overleden bewoners van het Joods Tehuis naar hun laatste rustplaats gebracht, volgens Joods gebruik binnen 24 uur. Hier vindt op 4 mei, voorafgaand aan de Stille Tocht een herdenkingsbijeenkomst plaats, alvorens men zich naar de Markt begeeft.

Op 16 mei 2001 werd een plaquette geplaatst, ter gedachtenis aan de Joodse Begraafplaats aan de Boeiekade. De bronzen herdenkings-

plaat, die werd onthuld door wethouder A. Melaard, is aangebracht in de muur van de Stichting Jeugdzorg aan de Boeiekade en heeft als opschrift:

Joodse Begraafplaats

'Op deze plaats lag van 1815 tot 1976 de Joodse Begraafplaats. Hier is tot 1942 begraven. De begraafplaats is geruimd in 1976, waarna de stoffelijke resten zijn herbegraven in Wageringen. Ook de grafstenen zijn daarheen gebracht. De voormalige toegangspoort is verplaatst naar het Raoul Wallenbergplantsoen aan de Jeruzalemstraat'.

*Een aandachtig gehoor...
Foto: Wim Scholten.*

Een andere plaquette die herinnert aan onze Joodse stadgenoten bevindt zich op de deur van de voormalige synagoge aan de Turfmarkt 25. In het Goudse stadswapen ontbreekt daar één van de zes sterren, als symbool voor de Joden die nooit meer in Gouda terugkeerden.

Openbare basisschool 'De Tandem'

De leerlingen van de openbare basisschool De Tandem gaan naar de Parallelweg, waar in de berm naast het fietspad een houten kruis is opgericht, waarop staat te lezen:

'Hier viel op 30-9-'44 in dienst van zijn vaderland Toon Pille oud 23 jaar'.

Anthonie Hendrikus Pille werd in Waddinxveen geboren op 18 augustus 1921 als jongste van zeven kinderen. Hij was een gewone, sportieve Hollandse jongen, die soms liever ging vissen dan dat hij de school bezocht. Hij was lid van de gymnastiekvereniging TOOS in Waddinxveen en actief in de Jongerenvereniging van de Gereformeerde kerk. Na voltooiing van zijn schooltijd ging Toon in de leer bij een stoffeerder en zadelmaker en verloofde zich met een Boskooops meisje, Jo Loef. Bij het uitbreken van de oorlog ging Toon via de Jongelingsvereniging in het verzet.

Buiten medeweten van zijn ouders hield hij zich voornamelijk bezig met het doorgeven van boodschappen aan verzetsmensen en onderduikers. In de ochtend van 29 september 1944 bracht Toon een lijst met namen van onderduikers naar het verzet in Bleiswijk. Terug in Waddinxveen vroeg een SS-er naar Toon, maar niemand kende hem natuurlijk. Een 11-jarig meisje rende naar de werkplaats van Van der Oest om hem te waarschuwen, maar zij kwam te laat. Met twee vrienden werd Toon opgepakt en voor ondervraging naar het bedieningshuisje van de Waddinxveense brug gebracht. De twee jongens mochten weer gaan, maar Toon werd voortdurend ondervraagd: 'wie zijn je vrienden en wat heb je vandaag gedaan?' Toon bleef zwijgen, ook bij latere ondervragingen op het bureau van de Sicherheitsdienst in Gouda. Niemand weet wat zich daar heeft afgespeeld, in ieder geval noemde Toon geen namen. De volgende ochtend hoorde een spoorwegwachter een woordenwisseling, gevolgd door geweerschoten. Later op de dag vonden enkele mannen die op weg waren naar

hun werk het door negen kogels getroffen lichaam van Toon Pille. Nog diezelfde middag werd hij naar Waddinxveen vervoerd, waar de bevolking met stomheid was geslagen. Op 4 oktober werd hij begraven. Na de oorlog plaatsten zijn vrienden uit het verzet het herdenkingskruis op de plaats waar Toon werd vermoord. Bij zijn graf in Waddinxveen staat te lezen: 'Niemand heeft meer liefde dan deze, dat iemand zijn leven zet voor zijn vrienden'.

De RK basisschool ABC

De leerlingen van de RK basisschool ABC hadden als einddoel het stadhuis aan de Markt, in het bijzonder het monument aan de noordwestelijke gevel, waarop Sint Joris met de draak staat afgebeeld. Het kwam tot stand op initiatief van het Goudse gemeente-bestuur, ter herinnering aan de vijf oorlogsjaren 1940-1945. De beeldhouwer, professor L.O. Wenckebach in Noordwijkerhout, kreeg opdracht om Sint Joris uit te beelden, als strijder voor het goede, die de draak, vertegenwoordiger van het kwaad, verslaat.

Het bloemstuk krijgt een zinvolle plaats.

Foto: Wim Scholten.

Aandacht voor een veelkleurig verhaal van glas-in-lood.

Foto: Wim Scholten.

De inwijding vond plaats op 4 mei 1948. Het monument is opgebouwd uit vier grote steenblokken, elk van duizend kilo en 1 meter hoog. De totale hoogte bedraagt 5.40 meter. De tekst eronder luidt:

1940 - 1945

‘Gouda herdenkt zijn mannen en vrouwen, die stierven in den strijd tegen den overweldiger. Twee sneuvelden als soldaat in mei 1940. In het verzet vielen W.M. Boelhouwer, W.J. Dercksen, A. de Rijke, W. Idenburg, A. de Korte, A. Nieuwenhuysen, H.L. van Royen. Achttien keerden niet terug uit gevangenis of concentratiekamp; zesenvieftig stierven bij bombardementen der stad.

Honderdzevenendertig Joodsche ingezetenen werden weggevoerd en om het leven gebracht. Zestig burgers van de twee-en-twintighonderd, die gedwongen voor den vijand moesten werken, keerden niet weer. In den hongerwinter steeg de sterfte tot het drievoudige. Toen het water tot de lippen was gerezen, gaf God ons de bevrijding.’

Op de avond van de dodenherdenking op 4 mei is dit monument het einddoel van de jaarlijkse Stille Tocht, waar de kransen worden gelegd.

De Plaswijkschool

De kinderen van de Plaswijkschool bleven in de Sint-Janskerk, hun monument is het ‘Bevrijdingsglas’. Het bloemstuk kreeg een plaats op een van de houten kratten die er onder staan en waarin gedurende de oorlogsjaren de kostbare Goudse Glazen waren ‘ondergedoken’ (er waren er maar liefst 201!). Ze werden in veiligheid gebracht in boerderijen rond Gouda, vanaf 1943 in de bomvrije Rijksschuilkelders in de duinen bij Casticum in Noord-Holland.

Na de Bevrijding werd op initiatief van burgemeester mr. dr. K.F.O. James het Comité Gedenkzaam St.-Janskerk opgericht. Dit comité had tevens tot taak er op toe te zien dat het gedenkteken aan het stadhuis tot stand zou komen. Onder de leden bevonden zich onder meer vertegenwoordigers van het voormalig verzet en het leger van 1940. Van de vier ingezonden ontwerpen viel de keus unaniem op dat van de Zuid-Limburgse kunstenaar Charles Eyck. Op 8 november 1947 werd het Glas (28a) onthuld. De groep mannen, vrouwen en kinderen die in het centrale gedeelte van het glas staan afgebeeld, staan symbool voor de Nederlandse bevolking na de herwonnen vrijheid. Fier dragen zij de driekleur, die zich boven hun hoofden ontplooit. Maar ook zij die met hun leven voor de vrijheid betaalden worden herdacht. Onder in het glas staat een strofe uit het gedicht ‘Ongenoemde doden’ van Yge Foppema:

*‘Gedenken hen die, toen het volk verslagen
en machtloos scheen,
de vaan der vrijheid hoog hebben gedragen,
door alles heen’.*

In de zijvakken van het glas zijn taferelen uit de oorlog afgebeeld: aan galgen opgehangen verzetsstrijders, de arrestatie van een huisvader door de Grüne Polizei, mannen in gestreepte pakken zoals in de concentratiekampen werden gedragen, een razzia en de deportatie van burgers en Joden.

Nadat aan de kinderen het verhaal over de geschiedenis van het Glas in relatie tot de Tweede Wereldoorlog was verteld, werd op de terugweg naar de uitgang nog even stil gestaan bij Glas 25, dat aan een bevrijding uit 1574 herinnert: 'Het Ontzet van Leiden'. Daarin herkent men de prins van Oranje, over wie de kinderen die morgen hadden gezongen: Wilhelmus van Nassauwe. Zo kwamen op deze morgen in april oude en nieuwe vaderlandse geschiedenis dicht bij elkaar.

Noten

- 1 In datzelfde jaar werd ook de Joodse begraafplaats aan de Bloemendaalseweg, daterend uit 1927 opgeheven. Op die plaats is nu een tuincentrum. De laatste grafsteen werd daar op 3 augustus verwijderd en met de andere overgebracht naar Wageningen. Het ligt in de bedoeling om ook voor deze begraafplaats een plaquette te ontwerpen.

Geraadpleegde bronnen

'Omdat het nog niet overal vrede is...'. Brochure voor de scholenbijeenkomst op 25 april 2001, met een voorwoord van burgemeester drs. J.H. Boone.

G.J. Vaandrager, Het Bevrijdingsglas 1947-1997. Gouda, Fonds Goudse Glazen (1997).

Henny van Dolder-de Wit, De Goudse Glazen in de Tweede Wereldoorlog. Gouda, Fonds Goudse Glazen (1997).

Het Bevrijdingsglas uit 1947.